

PLENER SAN'ATI: TABIAT BILAN MULOQOT VA ETYUDNING BADIY QIYMATI

Isirgapov O'ktam

*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
rangtasvir kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada plener san'ati — ochiq havoda tabiatdan bevosita ishlash — rassom faoliyatidagi mustaqil ijodiy janr sifatida ko'rib chiqiladi. Etyud va tugallangan asar o'rtasidagi badiiy farq tahlil etiladi, Barbizon maktabi (XIX asr Fransiyasi) tajribasi va uning zamonaviy plener an'alariga ta'siri o'rganiladi. Maqolada plenerning pedagogik va estetik ahamiyati ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: plener, etyud, badiiy asar, Barbizon maktabi, manzara, tabiat tasvirida yorug'lik, impressionizm.

Annotation: This article examines plein air painting — the practice of painting directly from nature outdoors — as an independent creative genre in the artist's activity. The artistic distinction between an étude and a finished work is analysed, and the experience of the Barbizon School (19th-century France) and its influence on contemporary plein air traditions are studied. The pedagogical and aesthetic significance of plein air practice is also discussed.

Keywords: plein air, étude, artwork, Barbizon School, landscape, light in nature painting, Impressionism.

1. KIRISH

Rassom va tabiat o'rtasidagi munosabat san'at tarixining eng qadimiy mavzularidan biridir. Ammo rassomning dalaga, o'rmonga yoki daryo bo'yiga chiqib, ochiq osmon ostida ishlashi — bu shunchaki mashq emas, balki o'ziga xos ijodiy holatdir. Plener (frantsuzcha: plein air — 'ochiq havo') tushunchasi XVIII–XIX asrlar chegarasida Evropa san'atida keng tarqalib, rassomlik amaliyotini tubdan o'zgartirdi.

Ko'plab pedagoglar va tanqidchilar plener ishi haqida munosabat bildirganida, u asosan "tayorlash bosqichi" yoki "eskiz" sifatida baholangan. Biroq tarix va amaliyot ko'rsatadiki, plener asarlari — ayniqsa etyudlar — mustaqil badiiy qiymatga ega bo'lib, ba'zan ustaxona asarlaridan-da ko'ra ko'proq hayotiylik va hissiy ta'sirchanlikka ega bo'lishi mumkin.

Ushbu maqolada plenerning san'at sifatidagi o'rni, etyud va tugallangan asar o'rtasidagi munosabat, shuningdek Barbizon maktabining bu boradagi tarixiy hissasi ko'rib chiqiladi.

Plener an'anasi XVII asr golland manzara rassomlari bilan boshlanib, keyinchalik ingliz romantiklari — Jon Konstebel va Uilyam Tyorner tomonidan

rivojlantirildi. Biroq bu usulning haqiqiy inqilobini XIX asrning birinchi yarmida Fransiyada Barbizon maktabi amalga oshirdi.

Barbizon maktabi — XIX asrning 1830–1870-yillarida Fontenblo o'rmoni yaqinidagi Barbizon qishlog'i atrofida faoliyat ko'rsatgan fransuz rassomlar guruhi. Teodor Russo, Jan-Fransua Mille, Kamil Koro, Sharl-Fransua Dobinyi va boshqalar Parij Akademiyasining qotib qolgan klassik qoidalarini rad etib, bevosita tabiatdan ishlashni afzal ko'rdilar. Ular tabiatni ideallashtirilgan fon sifatida emas, balki asosiy mavzu sifatida ko'rdilar.

Barbizon rassomlarining asosiy xizmati shundaki, ular manzarani san'atning mustaqil janri darajasiga ko'tardilar. Avvalgi akademik an'anada manzara asosan tarixiy yoki diniy sahnalarning foni bo'lib xizmat qilardi. Barbizonchilar esa tabiatni o'z-o'zicha badiiy qimmatga ega ob'ekt sifatida ko'rdilar.

E'tiborli jihat shundaki, Barbizon maktabi vakillarining o'zlari asosan dala eskizlari va chizmalaridan foydalanib, asarlarini — ustaxonada yakunlagan. Biroq ularning ochiq havoda qilgan kuzatishlari, havo, yorug'lik va rang munosabatlarini bevosita his etishlari asarlariga o'ziga xos jonlilik bag'ishladi. Aynan shu jonlilik keyinchalik impressionizm harakatining bosh ilhomlantiruvchi kuchiga aylandi — Klodd Mone, Ogyust Renuar va Alfred Sisleylar yoshligida Barbizon asarlarini chuqur o'rganganlar.

San'atshunoslikda etyud (frantsuzcha: étude — mashq, o'rganish) an'anaviy ravishda katta asarga tayyorgarlik uchun qilingan dastlabki ish sifatida ta'riflanadi. Biroq bu ta'rif etyudning haqiqiy badiiy mohiyatini to'liq aks ettirmaydi.

Etyud va tugallangan asar o'rtasidagi asosiy farqlar quyidagilardir:

Birinchi — vaqt va sharoit. Etyud odatda qisqa vaqt ichida — bir necha soat yoki bir kunda — ishlangan bo'ladi. Tugallangan asar esa ko'pincha ustaxona sharoitida uzoq vaqt davomida yaratiladi. Plener etyudida rassom tabiatning o'zgaruvchan holati — quyosh, bulut va shamolni — real vaqtda harakatini kuzatadi va bu jarayon asarga o'ziga xos hayotiylik bag'ishlaydi.

Ikkinchi — maqsad va kompozitsiya. Tugallangan asarda rassom odatda aniq kompozitsion yechimga, tematik mukammallikka erishishga harakat qiladi. Etyudda esa asosiy maqsad muayyan vizual hodisani — rang tuzilishini, yorug'lik effektini yoki atmosfera holatini — to'g'ri his etish va qayd etishdir.

Uchinchi — hissiy ta'sirchanlik. Ko'plab buyuk rassomlarning etyudlari ularning tugallangan asarlaridan ko'ra ko'proq hissiy ta'sirchanlikka ega ekanligi bejiz emas. Aleksandr Ivanov, Isak Levitan, Valentin Serov kabi ustalarning plener etyudlari bugungi kunda mustaqil san'at asarlari sifatida muzey va galereyalarda munosib o'rin egallagan.

Levin qonuni deb ataladigan bir tamoyil mavjud: etyud tugallangan asardan ko'ra ko'proq "tirik" bo'lishi mumkin. Buning sababi — ustaxona ishida rassom

ko'pincha hissiy dastlabki taassurotni yo'qotib, faqat texnik mukammallik sari intiladi. Plener etyudida esa birinchi va eng kuchli taassurot bevosita bo'yoq qatlamiga ko'chadi.

Plener ishi rassomga bir qator noyob imkoniyatlar beradi. Birinchi navbatda, tabiatdagi rang va yorug'lik munosabatlarini bevosita his etish imkoniyati. Ustaxona yorug'ligi sun'iy bo'lib, tabiatning o'zgaruvchan, dinamik yorug'lik tizimini to'liq aks ettira olmaydi. Plener rassomi esa tonggi havo ko'kimtiriligidan to kech shafag'ining oltinrang kabinokacha — hamma narsani o'z ko'zi bilan his qiladi.

Ikkinchi muhim jihat — kuzatuvchanlikning rivojlanishi. Tabiatda ishlash rassomdan tez qaror qabul qilishni, asosiy va ikkilamchi narsalarni tezda ajrata bilishni talab qiladi. Plenerda olingan bu mahorat ustaxona ishida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik nuqtai nazardan talabalar bilan ishlash jarayonida plener ishi zarur. Barcha rangtasvir maktablarida — Uyg'onish davridan buyon — ustalar talabalarini tabiatdan bevosita ishlashga majbur qilganlar. Shu boisdan O'zbekistondatang tasvir maktablarida ham, jumladan Toshkent Kimyo xalqaro universiteti rangtasvir kafedrasida plener amaliyoti o'quv dasturining muhim qismini tashkil etadi. Har yilgi kuzgi, bahorgi va qishgi amaliyot dasturlarida plener talablari belgilab quyilgan.

Milliy rangtasvir an'anamizda ham plener san'atining o'ziga xos o'rni bor. O'zbek manzara rassomlari Ural Tansiqboev, Pavel Benkov, Aleksandr Nikolaev (Usto Mumin), Ne'mat Quziboev va boshqalar o'z asarlarida plener kuzatuvlari asosida Markaziy Osiyo tabiatining o'ziga xos yorug'lik va rang olamini kashf etganlar.

XXI asrda plener san'ati yangi kuch bilan rivojlanmoqda. Jahon bo'ylab o'nlab xalqaro plener festivallari o'tkaziladi, plener asarlari alohida ko'rgazmalar va auksionlarda namoyish etiladi. Bu hol plener etyudining tugallangan mustaqil asar maqomiga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Barbizon maktabining asosiy merosini quyidagicha umumlashtirish mumkin: tabiatni o'z holidan, ideallashtirilmagan ko'rinishda tasvirlash; yorug'lik va atmosferaning doimiy o'zgarishini asosiy mavzu sifatida qabul qilish; va manzarani mustaqil, to'laqonli san'at janri sifatida e'tirof etish. Bu tamoyillar bugungi kunda ham barcha plener rassomlarining mazkur janrda ishlash asoslarini tashkil etadi.

XULOSA

Plener san'ati — bu shunchaki tayyorgarlik bosqichi yoki mashq emas. Bu rassomning tabiat bilan jonli muloqoti, go'zallikni bevosita his etish va qayd etish san'atidir. Etyud va tugallangan asar o'rtasidagi farq texnik yoki miqdoriy emas, balki sifat jihatidan farq qiladi: etyudda birinchi va eng kuchli taassurot yashaydi.

Barbizon maktabining tarixiy tajribasi ko'rsatadiki, plener an'anasi nafaqat individual rassomlar uchun, balki butun san'at harakatlari uchun turtki bo'lib xizmat

qilishi mumkin. Impressionizm va undan keyingi yo'nalishlar aynan plener tamoyillaridan kuch olgan.

O'zbek tasviriy san'ati ham plener an'anasini rivojlantirish, unga mustaqil badiiy janr sifatida e'tibor qaratishi lozim. Rassom tabiat bilan qanchalik ko'p muloqot qilsa, uning asarlari shunchalik hayotiy va hissiy ta'sirchan bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Herbert, R. L. (1962). *Barbizon Revisited*. Boston: Museum of Fine Arts.
2. Brettell, R. R. (1991). *French Impressionism*. Chicago: The Art Institute of Chicago.
3. Thomson, D. C. (1891). *The Barbizon School of Painters*. London: Chapman and Hall.
4. Zimmermann, M. F. (2010). *The Geographies of a Modern Naturalism: Corot, Courbet, and Rural France*. New Haven: Yale University Press.
5. Champa, K. S. (1991). *The Rise of Landscape Painting in France: Corot to Monet*. New Hampshire: Currier Gallery of Art.
6. Volkov, N. N. (1984). *Tsvet v zhivopisi*. Moskva: Iskusstvo. [Волков Н.Н. Цвет в живописи. М.: Искусство, 1984.]
7. Itten, J. (1961). *Kunst der Farbe*. Ravensburg: Otto Maier Verlag. [Иттен Й. Искусство цвета. М.: Д.Аронов, 2000.]
8. Manin, V. S. (2000). *Russkiy plenyer*. Moskva: Beliy Gorod. [Манин В.С. Русский пленэр. М.: Белый город, 2000.]
9. Feist, P. H. (1990). *French Impressionism 1860–1920*. Cologne: Taschen.
10. Tansiqboyev, U. T. (1979). *O'zbek manzara rassomligi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
11. TheArtStory.org (2018). *Barbizon School Movement Overview*. <https://www.theartstory.org/movement/barbizon-school/>
12. EBSCO Research Starters (2024). *Barbizon School of Landscape Painting*. <https://www.ebsco.com/research-starters/visual-arts/barbizon-school-landscape-painting>.